

RAQAMLI IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDAGI TURKUM MUAMMOLAR

Buranov Olmas

SamDAQU “Biznesni boshqarish” kafedrası dotsenti.

buronov.olmos@samdaqu.edu.uz

Karimov A.A.

SF TDIU dotsenti.

Hoshimov A.R.

SamDAQU Magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17893595>

Annotatsiya. Maqolada raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi va raqamli transformatsiya jarayonlari orqali korxona va davlat boshqaruvida samaradorlikni oshirish masalalari o'rganilgan. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va sun'iy intellekt vositalari iqtisodiy faoliyatning barcha sohalarida jarayonlarni avtomatlashtirish, ma'lumotlarni tahlil qilish va qaror qabul qilish sifatini yaxshilash imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli transformatsiya orqali resurslardan foydalanish optimallashtiriladi, ish jarayonlari tezlashadi va iqtisodiy samaradorlik oshadi. Maqolada, shuningdek, raqamli iqtisodiyotning ijtimoiy, moliyaviy va regulativ jihatlari, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, innovatsiyalarni tatbiq etish va inklyuziv rivojlanish masalalari ham ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: raqamli iqtisodiyot, raqamli transformatsiya, samaradorlik, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, sun'iy intellekt, innovatsiyalar, resurslarni optimallashtirish, elektron xizmatlar.

Abstract. The article examines the development of the digital economy and the enhancement of efficiency in corporate and government management through digital transformation processes. Information and communication technologies and artificial intelligence tools enable the automation of processes, data analysis, and improved decision-making quality across all sectors of economic activity. At the same time, digital transformation optimizes resource utilization, accelerates work processes, and increases economic efficiency. The article also explores the social, financial, and regulatory aspects of the digital economy, including the protection of personal data, the implementation of innovations, and the promotion of inclusive development.

Keywords: digital economy, digital transformation, efficiency, information and communication technologies, artificial intelligence, innovations, resource optimization, electronic services.

Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va uning istiqbolini ko'rish, belgilash dunyo xalqlarining so'nggi 35 yillik azaliy orzularidir. Axborot – kommunikatsiya texnologiyalari rivojlanishdan to'xtamas ekan, raqamli iqtisodiyot ham rivojlanishda davom etadi va takomillashib boraveradi.

Dunyo olimlarining raqamli iqtisodiyot haqida fikrlari turlicha. Ba'zilar raqamli texnologiyalar iqtisodiyotni tubdan o'zgartirayotganini va yangi texnologiyalar mahsulot va omil bozorlarini qayta shakllantirayotganini ta'kidlashmoqda. Dunyo olimlari raqamli iqtisodiyot haqida turli sohalar va masalalarda o'z fikrlarini bayon etishganlar.

Bundan tashqari, ularning o'zaro fikrlari va qarorlari mavjud. Ammo, ba'zi umumiy fikrlar va yana faol olimlar tomonidan qo'llanilayotgan fikrlar mavjud bo'lib, ularni quyidagicha talqin qilish mumkin:

1. Texnologiyalarning roli: bunday olimlar, texnologiyalar va innovatsiyalar yordamida, iqtisodiy faoliyatning samaraliroq va yaxshiyiq rivojlanishi ehtimoli haqida hamfikrdalar.

2. Ommaviy axborot almashish: ko'p olimlar, raqamli iqtisodiyotni ommaviy axborot almashish asosida rivojlantirishni qo'llab-quvvatlaydilar. Ular, internet va kommunikatsiya texnologiyalari orqali axborot almashishning, bozorlarni, iqtisodiyotni va jamiyatni kuchaytirishga yordam berishi mumkinligi haqida fikrlari birlikdadir.

3. Privacy (Maxfiyligi): yana bir guruh boshqa olimlar esa, raqamli iqtisodiyot va internetning shaxsiy ma'lumotlarga xavflar kiritilishi, ularning maxfiyligi va to'g'ri rivojlantirish zarurati bo'yicha bir xil fikrga egalar. Ularning fikrcha, texnologiyalar ommaviy foydalanish uchun imkoniyatlar yaratishi kerak, lekin shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish talab etiladi.

4. Inkluzivlik: yana bir guruh olimlar, raqamli iqtisodiyot va texnologiyalar yordamida inkluziv iqtisodiyot yaratishni va barcha jamoatning qatnashishini rag'batlantirishadi. Ularning fikrcha, texnologiyalar va raqamli iqtisodiyotning har bir kishiga ommaviy bozorga kirish imkonini yaratishi kerak deb fikrlashadilar.

5. Regulyativ tartib: ba'zi olimlar, raqamli iqtisodiyot va texnologiyalar rivojlantirilishi bilan bog'liq tartibotni muhokama qilishadi. Ularning fikri, raqamli iqtisodiyotning rivojlantirilishi va uning muammosiz foydalanishini ta'minlash uchun yangi siyosiy va tartibotiy qarorlar qabul qilinishi kerak deb hisoblashadi.

Shunday qilib, raqamli iqtisodiyot to'g'risidagi dunyo olimlarining fikrlari turli va ko'p tomonlama bo'lishi mumkin, ammo ular ommaviy axborot almashish, texnologiyalar, maxfiyligi, inkluzivlik va tartibotni muhokama qilish kabi asosiy mavzularda o'zaro kelishishadi.

Raqamli iqtisodiyotning shakllanishi va rivojlanishi bilan bir qatorda ekologik muammolar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli iqtisodiyot - bu ma'lumotlar va raqamli texnologiyalar asosida ishlab chiqarish, moliya, savdo va xizmat ko'rsatish sohalarida yangi qiymatlar yaratish jarayonidir. Biroq, raqamli iqtisodiyotning tez o'sishi ekologik muammolarni ham keltirib chiqarmoqda, jumladan:

-Energiya sarfi va ishlab chiqarish: raqamli infrastruktura va qurilmalar, jumladan serverlar, ma'lumotlar markazlari va ulanish tarmoqlari katta miqdorda elektr energiyasini iste'mol qiladi. Bu energiyaning katta qismi asosan yoqilg'ilaridan olinadi, bu esa atmosferaga zararli gazlarning chiqarilishiga olib keladi hamda chiqindilar mo'zoring paydo bo'ladi.

-Elektron chiqindilar: raqamli qurilmalar va texnologiyalar tez-tez yangilanib turilishi natijasida ko'p miqdorda elektron chiqindilar hosil bo'ladi. Bu chiqindilar qayta ishlanmasa, zaharli moddalarni o'z ichiga olgan holda tabiiy muhitga zarar yetkazishi mumkin.

-Resurslarni iste'mol qilish: raqamli qurilmalar ishlab chiqarish uchun ko'plab tabiiy resurslarni, jumladan metallar va boshqa qimmatbaho materiallarni talab qiladi. Bu resurslarning qazib olinishi ekosistemalarga zarar yetkazadi va tabiiy resurslarning kamayishiga olib keladi.

-Bioxilma-xillikka ta'sir: elektron chiqindilar va qurilmalar ishlab chiqarish jarayonida chiqariladigan kimyoviy moddalar suv manbalarini ifloslantirishi va tuproqning sifatini pasaytirishi mumkin, bu esa o'simlik va hayvonot dunyosiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Raqamli iqtisodiyotni ekologik jihatdan barqaror rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlar ko'rilishi mumkin:

-Energiya samaradorligini oshirish: raqamli infrastruktura va qurilmalarni energiya tejammkor texnologiyalar bilan jihozlash.

-Qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish: ma'lumotlar markazlari va serverlar uchun qayta tiklanadigan energiya manbalaridan, masalan quyosh va shamol energiyasidan foydalanish.

-Elektron chiqindilarni qayta ishlash: elektron chiqindilarni qayta ishlash va qayta foydalanish dasturlarini kengaytirish.

-Ekologik jihatdan toza texnologiyalar va materiallarni ishlab chiqish: kamroq zaharli moddalar ishlatiladigan va oson qayta ishlanadigan materiallardan foydalanish.

-Foydalanuvchilarni xabardor qilish: Raqamli qurilmalarni sotib olish va ulardan foydalanishning ekologik ta'sirini kamaytirish bo'yicha foydalanuvchilarni xabardor qilish.

Raqamli iqtisodiyotning ekologik muammolarni hal qilishda muhim rol o'ynashi mumkin bo'lgan bir qator echimlarni keltirib o'tishimiz mumkin, masalan, atrof-muhitni monitoring qilish va ifloslanishni kamaytirish uchun raqamli texnologiyalardan foydalanish.

“Bugun ko'rib chiqilayotgan masalalar rivojlanish va xalqimiz hayotini yaxshilash borasidagi ishlarimizning eng katta zamini, barcha hudud va tarmoq rahbarlari tushunib, dunyoqarashini o'zgartirib, aytilgan vazifalar ijrosiga qattiq kirishishlari kerak”.

Muxtaram Prezidentimiz gaplaridan har bir rahbar va jismoniy shaxslar kerakli xulosa chiqargan taqdirdagina ekologik va boshqa muammolarni osongina hal qilish mumkin bo'ladi. Shu o'rinda davlatimiz tomonidan amalga oshirilgan tub islohatlardan bir nechtalarini keltirib o'tishimiz mumkin:

- gaz va elektr energiyasi to'lovlarining on-line elektron shakllarga o'tkazilishi;
- soliqlar to'lovlarining on-line elektron shakllarga o'tkazilishi va boshqalar;

Umumiy qilib aytganda on-line elektron shakllarga o'tkazmalar va boshqa to'lovlar turlari elektron hukumat tarkibida “Yagona darcha” davlat xizmatlarining yo'lga qo'yilishi natijasida bir qator yirik ekologik muammolar bartaraf etilmoqda. Elektr energiyasini hisobga olishning avtomatlashtirilgan tizimi joriy etildi. Uning asosida esa yagona billing tizimi ishlab chiqiladi.

Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish jarayonida ekologik muammolarni bartaraf etish yo'llari quyidagilardir:

Texnologiyalarni isloh qilish: Texnologiyalarni energiya samaradorligini oshirish, atrof-muhitni ta'sir etmagan materiallar ishlatish, va atrof-muhitni ta'sir etmagan qurilmalar yaratish orqali ekologik texnologiyalarni rivojlantirish lozim. Bu texnologiyalar, energiya iste'molini kamaytirish va to'ksinlarni kamaytirishda yordam berishi kerak.

Ommaviy siyosat: siyosiy organlar va hokimiyatlar, ekologik ta'sirga ega bo'lgan texnologiyalarni rag'batlantirish va bu yo'lida innovatsiyalarni ta'sir qilish orqali ekologik muammolarni bartaraf etishga qaratilgan yo'nalishlarni qo'llay oladi.

Investitsiyalar va moliyaviy dasturlar: investitsiyalar va moliyaviy dasturlar orqali ekologik innovatsiyalarni yaratish va rivojlantirishga yo'l qo'yimoq mumkin. Dasturiy ta'minot, texnologiyalarni rivojlantirish va ularni to'g'ri amalga oshirish uchun kerakli moliyaviy resurslarni taqdim etishi mumkin.

Energiya samaradorligini oshirish: raqamli iqtisodiyot jarayonida energiya samaradorligini oshirish, yani, kuchaytirilgan energiyani muvaffaqiyatli ishlatish, atrof-muhitga katta o'tkan energiya isrofiyatini kamaytirishi mumkin. Bu esa energiya samaradorligini oshirish, ta'sirchan texnologiyalar va uskunalar ishlab chiqarishni talab qiladi.

Tarif rejalari: energetika sohasida tarif rejalarni o'rnatish orqali energiya iste'moli va tarkibi orqali ijro etilayotgan texnologiyalar va jarayonlar o'rtasida ekologik tanlovni oshirish mumkin. Misol uchun, alternativ energiya manbalaridan foydalanishga solishtirilgan dasturlar va daromadning qisman olinganligi uchun soliqlar kamchiliklar berish orqali bu muammolarni hal qilish mumkin.

Edukatsiya va sensibilizatsiya: jamiyatdagi insonlarga atrof-muhitni saqlash, energiya isrofiyatini kamaytirish va ekologik texnologiyalarni qo'llash muammosiga e'tibor qaratishga yordam beruvchi ta'limot va sensibilizatsiya dasturlarini o'rnatish lozim. Bu, jamiyatni ekologik qarorga rag'batlantirish va rivojlanayotgan ekologik texnologiyalarni qabul qilishga yo'l qo'yishga yordam berishi mumkin.

Ekologik muammolarni bartaraf etishda, shuningdek, biznes tadbirlari, o'zaro hamkorliklar va yuqori darajadagi ko'rsatkichlar bilan bog'liq dasturlar o'rganish va amalga oshirish muhim ahamiyatga ega. Bu yo'llar orqali, raqamli iqtisodiyot rivojlanishi jarayonida ekologik muammolarni muvaffaqiyatli bartaraf etish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2020 yil 22- sentabr kuni tarmoq va hududlarda raqamli iqtisodiyot hamda elektron hukumatni joriy qilish masalalari bo'yicha videoselektor.
2. O'zbekiston Respublikasi Qonuni (2020), "Elektron hukumat to'g'risida". Toshkent.
3. ISO/IEC 38500:2015 – Information technology — Governance of IT for the organization. International Organization for Standardization.
4. O'zbekistonda kommunal to'lovlarni onlayn hisoblash uchun kalkulyator - 2024 (bankchart.uz)
5. <https://www.spot.uz/oz/2024/02/01/billing/>.